

المعجم المفهرس لألفاظ بحار الانوار

رساله‌های مستقل را در نظر بگیریم که اگر از متن اصلی جدا و به صورت مستقل منتشر شوند هیچ نقصانی در متن اصلی پدید نمی‌آورد. در پیشگفتار آغازین «المعجم المفهرس لألفاظ احادیث بحار الانوار» به برخی از آنها اشاره شده است که ذیلاً یادآور می‌شویم:

رساله‌های مستقل بحار الانوار با وجود آن که می‌توان بحار الانوار را به عنوان یک دایرة المعارف روشمند و منسجم مدنظر قرارداد اما از مجموعه آن می‌توان رساله‌هایی مستقل در موضوعات ویژه را استخراج کرد که به پاره‌ای از آنها اشاره می‌کنیم:

۱) تفسیر موضوعی قرآن. در بحار الانوار ۱۴۰۰ موضوع فرعی بطور موضوعی درباره قرآن طرح شده که اگر پژوهشگری بخواهد به تدوین آنها بپردازد رساله مستقلی در تفسیر موضوعی می‌شود. از این رو می‌توان علامه مجلسی را اولین مفسر موضوعی قرآن در میان عالمان تشیع دانست که به این امر اهتمام کرده است.^۲

۲) تفسیر ترتیبی قرآن.

۳) توضیح و تبیین مفاهیم قرآنی. این رساله در مقام مقایسه از کتاب تفصیل الآیات نوشته زول لایوم^۳ برتر است.

۴) تفسیر و تحلیل و استدلال روایی آیات قرآنی. این اثر با عنوان دلیل الآیات چاپ و منتشر شده است.

۵) گزارش تفسیری و تحلیلی آرای دانشمندان در موضوعات اسلامی و آرایه‌ی رأی مشهور در هر موضوع.

۶-۷) شرح موضوعی و ترتیبی نهج البلاغه

۸) گردآوری احادیث مشکل و تفسیر آنها

۹) اشعاری که یا از معصومان (ع) است و یا آنان به کار برده‌اند.^۴

برای آشنایی بیشتر خوانندگان برخی از اصطلاحات علم حدیث را به طور مختصر تعریف می‌کنیم:

۱) حدیث: عبارت از گفتار، کردار و یا تقریر (سکوت به هنگام مشاهده‌ی

بی‌تردید معجم‌نویسی چه در دوره‌های گذشته و چه عصر حاضر سهم بسزایی در بهره‌برداری و بهره‌وری از آثار مطول بزرگان حوزه علم و اندیشه داشته است.

بحار الانوار که نام دایرة المعارف بزرگ‌روایی شیعه را به خود گرفته، نیاز اساسی به فهرستها و معاجم مختلف موضوعی و الفبایی داشته است. بزرگان زیادی از علما و پژوهشگران در طول عمر این اثر به این امور اهتمام ورزیده‌اند اما هر چه زمان می‌گذرد روش‌های نوینی در معجم‌نویسی پدید می‌آید. رویکرد به این روش‌های جدید در واقع تکمیل همان روش‌های پیشین و استمرار آن طریق حسنه است.

دقت تبلیغات اسلامی حوزه علمیه مبارکه قم با وجود اشتغال به امور متعدد از این نیاز غفلت نکرده، با بهره‌گیری از استعداد عالمان، اثر سترگی در تاریخ پر برکت خود بر آثار پیشین خود افزوده است. بی‌شک وجود چنین آثاری در استفاده نیکو از اوقات گرانبهای عالمان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه سهمی بسزا داشته و خواهد داشت.

به همین مناسبت به معرفی مختصر این اثر بویژه جلد اول پرداخته‌ایم تا کسانی که هنوز از وجود چنین اثر گرانبها، بی‌خبر مانده‌اند، آگاه شوند. درباره بحار الانوار زیاد نوشته شده است اما آنچه در این مجال لازم به ذکر است اینکه موضوع اصلی این اثر عظیم توجه به فقه اکبر بوده است که اصول و فروع و اخلاق و سایر معارف اسلامی را در برمی‌گیرد؛ یعنی مرحوم علامه مجلسی با علم به اینکه در حوزه فقه اصغر (احکام عملی اسلام) کتب اربعه تنظیم و تدوین شده است درصدد برآمد تا در حوزه فقه اکبر از تباه شدن احادیثی که به طور پراکنده در آثار و افواه وجود داشت جلوگیری کند. هر چند که آن بزرگ از توجه به کتب اربعه هم غافل نبوده و درباره آنها بویژه احادیث اصول کافی، شرح درخوری نوشته است.

به هر حال بحار الانوار حاوی مواد خام و تحلیل‌های دینی - روایی مرحوم مجلسی است که اغلب آن سبک و سیاق واحدی را طی کرده است اما در عین حال اگر نگرش موضوعی را در نظر داشته باشیم می‌توانیم

○ المعجم المفهرس لألفاظ احادیث بحار الانوار
○ مرکز الأبحاث والدراسات الإسلامية، مكتب الاعلام الإسلامي فی الحوزه العلمیه
○ قم المقدسه، ۱۴۱۳ ق

المعجم الإسنوي

لإلقاء التأييد

بمجلس الأئمة

العلماء

فالإسلام

بمجلس الأئمة

العلماء

فالإسلام

کتاب‌ها

اسلامی است که نویسنده با دقت تمام به توصیف و تبیین و نقد پرداخته است. جهت آگاهی خوانندگان محترم اشاره می‌کنیم نویسنده محترم ۶۷۳ بار به مأخذ متعدد و البته معتبر ارجاع داده است. از صفحه ۶۲ تا آخر صفحه ۷۳ نیز کتب اربعه شیعه مورد بررسی تحلیلی قرار گرفته است که برای خوانندگان و دانش‌طلبان رشته علوم قرآنی و حدیث کاملاً مفید است. به دنبال همین معرفی و تحلیل از صفحه ۷۴ تا آخر صفحه ۱۰۸ به معرفی و تحلیل بحارالانوار اختصاص دارد که با اندک اضافات و کاستی و تغییرات در کتاب «آشنایی با بحارالانوار» آمده است.

از صفحه ۱۰۹ تا آخر صفحه ۱۱۹ نیز مطالبی پیرامون اهمیت تنظیم معجم‌ها و مراحل تکون آنها، ضرورت این معجم‌ها، پیدایش نخستین معجم‌ها، فرق بین فهرست و معجم، گذری بر برخی از معجم‌ها و معجم‌های نوشته شده بر بحارالانوار پرداخته شده است. از صفحه ۱۳۱ تا ۱۴۰ اختصاص دارد به معرفی معجم حاضر و به نحوه تحقیق، تدوین و تالیف آن اشاره شده است.

چند نکته

چند نکته برای استفاده بهتر از این معجم لازم است ذکر شود که ذیلاً به آنها اشاره می‌کنیم:

- ۱) کار معجم‌نویسی بر اساس بحارالانوار چاپ دارالکتب الاسلامیه و المكتبة الاسلامیه ایران است که جهت استفاده بهینه جدولی تهیه شده تا دانش پژوهان بتوانند با نسخه‌های چاپی دیگر مقابله کنند.
 - ۲) هر واژه‌ای در معجم با فعل ماضی آن ماده شروع می‌شود. اگر از ماده‌هایی، فعل استعمال نشده یا ماضی نداشته باشد، به ترتیب از صیغه‌های دیگر آغاز شده است. اما اگر فعل ماضی از آن ماده به کار رفته باشد، حتماً از صیغه مفرد مذکر غایب فعل ماضی معلوم شروع شده است. بعد از فعلها از اسمها نیز استفاده شده است.^۱
- پانوشتها:

- ۱- عبایی خراسانی، محمد، مقدمه، ص ۷
- ۲- عبایی خراسانی، مقدمه المعجم الفهرس، الجزء الاول، ص ۸
- ۳- البته در متن کتاب حاضر ژول لابون نوشته شده است.
- ۴- همان، صص ۸-۹
- ۵- مقدمه‌ی کتاب، ص ۱۱
- ۶- همان
- ۷- همان، مقدمه، ص ۴۶
- ۸- نکه، مقدمه کتاب، صفحات ۱۱-۱۱۰
- ۹- جهت اطلاع بیشتر به صفحات ذکر شده در متن (۱۳۱-۱۴۰) رجوع شود که هم به زبان عربی و هم به زبان فارسی نوشته شده است.

عملی از شخصی) معصوم (ع) است.^۵

۲) سنت: سنت در میان ساحت‌های مختلف اندیشه اسلامی، معانی گوناگون داشته است. گفته‌اند که سنت، طریق مستقیم پسندیده است و از این جهت است که می‌گویند فلانی از اهل سنت است. برخی دیگر گفته‌اند: سنت طریق مرسوم است که هم شامل طریقه خوب و هم بد می‌شود. اما فقها درباره سنت بر این باورند که سنت در برابر بدعت قرار می‌گیرد و بدعت نیز به تمام اعمال و گفتارهایی گفته می‌شود که با اصول شریعت مخالفت دارد. متکلمان نیز گفته‌اند: سنت طریقه‌ای است که طرف وجودش بر جنبه عدمش ترجیح دارد. اما منظور و مقصود محدثان از سنت همان معنایی است که از حدیث قصد می‌کنند. دکتر وهبه الزحلی سنت را اینگونه تعریف کرده است: سنت نزد اصولیان کل چیزی است که از دلایل شرعی از پیامبر صادر شده که نه استمرار معجزه و نه خود معجزه است؛ به عبارت دیگر هر آنچه از پیامبر صادر می‌شود اعم از سخن، کردار و تقریر، سنت نامیده می‌شود.^۶ نویسنده مقدمه پس از تعریف سنت به «جایگاه سنت»، «حجیت سنت»، «همراه با دلایل علمای سنی و شیعه»، تدوین حدیث، آغاز منع تدوین حدیث، کتابت حدیث، پیامدهای دوره منع تدوین حدیث، تنوین حدیث نزد شیعه، امام حسن (ع) و تدوین حدیث، امام حسین (ع) و تنوین حدیث، دوره امام چهارم، دوره امام باقر (ع)، دوره امام صادق، دوره امام کاظم (ع)، دوره سایر امامان (علیهم السلام)، دوره امام زمان (عج)، اصول چهارگانه، دوره تالیف و فهرست اصول چهارگانه به طور مختصر اشاره کرده است.^۷

در ضمن مباحث مزبور برای اثبات حجیت سنت دلایلی از قرآن ذکر شده و نظرات علمای متقدم، متأخر و معاصر از قبیل علامه طباطبایی، آقایان جعفر سبحانی، محمدتقی حکیم، محمدتقی شوشتری و... ارایه شده است. علاوه بر آنچه ذکر کردیم در مبحث تنوین حدیث آثار حدیثی مهم اسلام از قبیل صحیفه پیامبر (ص)، صحیفه علی (ع)، صحیفه فاطمه (ع) مورد بررسی قرار گرفته است و از استدلال‌های علمای شیعه و سنی استفاده شده است.

در ادامه مباحث آثار ناگوار منع حدیث نیز تحلیل شده و به مهم‌ترین این پیامدها پرداخته شده است که هشت اثر ناگوار را شامل می‌شود. یکی از نکات قابل توجه این مقدمه تجزیه و تحلیل و معرفی بخش‌های مختلف کتاب علی (ع) است که تفسیر قرآن، سنتها و قضاوتها، عهدنامه مالک اشتر و مجموعه املاهای پیامبر را شامل می‌شود. در بخش اخیر در واقع امیرمؤمنان (ع) فرمایشات رسول معظم اسلام (ص) را نوشته است. در ادامه راویان و کاتبان و تدوین‌کنندگان حدیث معرفی شده که از ۱۴ نفر نام برده شده است. از مهم‌ترین آنان می‌توان از «ابو رافع»، «سلمان فارسی»، «ابودر غفاری»، «عبدالله بن عباس»، «جابر بن عبدالله انصاری» و «حجر بن عدی» نام برد.^۸

گفتنی است که این مقدمه خود کتابی تحلیلی - توصیفی و انتقادی درباره علم حدیث، منابع حدیث و نظرات عالمان صاحب‌نظر در این رشته